

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 - 9225

Yıl: 5, Sayı:20, Eylül 2019, s. 136-158

Dr. Nevim TÜZÜN

nevimtuzun@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Neslihan ALTUNCUOĞLU

Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, altuncuoglu@erciyes.edu.tr

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA UYGULANAN DÂHİLİ İSTİKRAZIN TERCÜMÂN-I HAKİKAT, SABAH VE VAKİT GAZETELERİNE YANSIMALARI

Özet

Balkan Savaşları'nın yorgunluğu ve yoksulluğuyla bir oldubitti sonucu kendini Birinci Dünya Savaşı'nın içinde bulan Osmanlı Devleti, söz konusu savaşı finanse edebilmek için çeşitli yöntemlere başvurmuştur. Devlet, bu doğrultuda 1915 Nisanı'ndan itibaren kâğıt para çıkarmış, tedavüle sürülen kâğıt paraya karşılık ise Almanya'dan yüklü miktarda borç almak zorunda kalmıştır. Savaşın devam ettiği 1918 yılında kâğıt paranın doyum noktasına ulaşması ve Almanya'nın artık Osmanlı Hükümeti'ne borç vermedeki isteksizliği, Osmanlı Devleti'ni tarihinde ilk defa geniş halk kitlesinin tasarrufuna yönlendirmiştir. Osmanlı Hükümeti, 3 Nisan 1918 tarihinde çıkardığı bir kanun ile % 5 faizli ve 20 yıl vadeli uzun süreli bir istikraza başvurmuştur. Osmanlı Devleti, vatandaşlarını istikraza teşvik edebilmek için o güne değin daha önce denenmemiş çeşitli propaganda yöntemlerine başvurarak halkı tahvil satın almaya ikna etmeye çalışmıştır. Bu çalışmada da söz konusu süreçte uygulanan dâhili istikraz diğer bir ifade ile iç borçlanmanın dönemin önemli gazetelerinden olan Tercümân-ı Hakikat, Sabah ve Vakit Gazeteleri'ne yansımaları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı, Gazete, İstikraz, Dâhili İstikraz.

REFLECTIONS OF THE INTERNAL LOAN BORROWED DURING WORLD WAR ONE IN TERCÜMÂN-I HAKİKAT, SABAH AND VAKIT NEWSPAPERS

Abstract

The Ottoman Empire was suffering from combat fatigue and poverty after Balkan Wars and found itself involved in World War One as a result of *politique de faite accomplie* (accomplished fact) and consequently, fell back upon various methods to finance the said war. Accordingly the Empire began to issue banknotes as of April 1915 and was forced to borrow an immense amount of loan from Germany in exchange for the circulated banknotes. In 1918, while the war was still on, banknotes in circulation reached the saturation point and Germany was reluctant to loan money to Ottoman Government anymore. As a result, the Ottoman Empire was forced to turned towards the savings of the large mass of people. The Ottoman Government enacted a law on April 3rd, 1918 and called upon 20-year term long term loan at 5% interest. The Ottoman Empire tried to convince the people to purchase bonds by all available propaganda methods never used until that day in order to prompt the people to loan. This study will address the reflections of internal borrowing policy implemented at the time, on Tercümân-ı Hakikat, Sabah and Vakit which are the outstanding newspapers of the period.

Keywords: The Ottoman Empire, World War One, Newspaper, Loan, The Internal Loan.

Giriş

Osmanlı Devleti tarihinde ilk kez 1683 İkinci Viyana Kuşatması sonrası “İmdadı Seferiye” adı altında, 327.500.000 akçe miktarında bir iç borçlanmaya gitmiştir. Söz konusu borçlanma daha sonra “Varlık Vergisi” adı altında her haneden toplanan bir vergi ile karşılanmıştır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti, 1775 yıllarında ihraç ettiği *esham* (hisse senedi) karşılığında yeni bir iç borçlanma yöntemi başlatmıştır.¹ Devlet, 1770'lerden 1840'lara kadar sık sık yaşanan savaşlar ve girişilen reformlar nedeniyle, büyük boyutlu bütçe açıklarıyla karşı karşıya kalmıştır. En yüksek noktaya ulaşan bütçe açıkları karşısında Osmanlı Hükümeti, bu defa vergi kaynakları üzerindeki denetimini artırmaya ve iç borçlanmaya ağırlık vermeye çalışmıştır. Ancak bunların yetersiz kalması devleti, bu kez tağşişe başvurmak zorunda bırakmıştır. Bu doğrultuda gümüş paranın içeriği azaltılmıştır. Fakat bu durum bir taraftan devlete ek gelir sağlarken, diğer taraftan

---

¹ Biltekin Özdemir, *Osmanlı Devleti Dış Borçları*, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010, s. 10-11.

fiyat artışını körüklemiştir.² 17. ve 18. Yüzyıllardaki mali bunalımların aşılammaması ise ekonomik durumun giderek ağırlaşmasına yol açmıştır.³

Mevcut iç borçlanma yöntemlerinin meydana çıkardığı mali ve siyasi sorunlar bu borçlanma yönteminin kullanılamaz hale getirmiştir. Kırım Savaşı'nın başlaması ve artan ihtiyaçları karşılama düşüncesi Osmanlı Hükümeti'ni dış borç almaya itmiştir.⁴ Osmanlı Devleti, 1854 yılında cereyan eden Kırım Savaşı'nı finanse edebilmek ve sorunları çözebilmek için İngiltere'den borç almıştır. Osmanlı Devleti'nin tarihinde ilk defa aldığı dış borç⁵ zamanla problemin kendisi olmuştur.⁶ Gelirlerin giderleri karşılayamadığı bir dönemde bozuk olan mali durum Kırım Savaşı'yla daha da bozulmuş, savaşın neden olduğu bütçe açığı artık Osmanlı Devleti'nin Avrupa piyasalarında borçlanma sürecine girmesine sebep olmuştur.⁷

Osmanlı Devleti'nin 1854 yılında başlayan dış borç anlaşmalarının sayısı 7'ye ulaştığında ise devlet iflasın eşiğine gelmiştir. Borç ödemelerini yerine getirmek için ise yeni borçlanma dönemleri başlamıştır.⁸ Borçlanma süreci de gittikçe hız kazanmıştır. Zira 1854-1875 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin toplam borcu 220 milyon sterline ulaşmıştır.⁹ Bu borçların en önemli özelliği ise borç faizlerinin toplamının devletin mali gelirlerin % 25'ini oluşturmasıdır. Nihayet Osmanlı Devleti borç yükünü taşıyamadı ve 1875 yılında resmi bir bildiri yayımlayarak, 5 yıl

² Şevket Pamuk, Osmanlı'dan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme Seçme Eserler II, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 118.

³ Binhan Elif Yılmaz, "Osmanlı İmparatorluğu'nu Dış Borçlanmaya İten Nedenler ve İlk Dış Borç", Akdeniz İ.B.B.F Dergisi, S:4, 2002. s.191.

⁴ Metin Kopar, Murat Yolun, "18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Borçlar Tarihine Bir Bakış", History Studies, Volume/4, 2012, s. 338.

⁵ Bununla birlikte yabancı kaynaklı ilk borç 1840'lı yıllarda Galata bankerleri aracılığı ile ve kısa vadeli olarak Fransız bankalarından sağlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şevket Pamuk, Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913) , Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, s. 64.

⁶ Muharrem Öztel, II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Maliyesi, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009, s. 227.

⁷ Necdet Aysal, " Kırım Savaşı'ndan Lozan Barış Antlaşmasına Osmanlı Dış Borçlarının Tarihsel Gelişim Süreci (1854-1932)", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı:53, (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), 2013, s. 6. Bunun yanı sıra esasen Osmanlı Devleti, iç borçlanmalar dışında, ilk kez 1774 yılında Ruslarla yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması nedeniyle Rusya'ya olan 15.000 kese savaş tazminatını ödemek için dış borç bulma ihtiyacı hissetmiş buna rağmen 1854 yılına kadar dış borç almamıştır. Osmanlı Hükümeti'nin bu düşüncesinin temel nedeni ise başka devletten borç almanın devletin itibarını sarsacağı düşüncesi olmuştur. Zira Şeyhülislam fetvası da dış borcun mekruh olduğu yönünde idi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özdemir, s. 13-46. Yavuz Cezar, Osmanlı Maliyesi'nde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. Yüzyıl'dan Tanzimat'a Mali Tarih), Alan Yayıncılık, İstanbul 1986, s. 167. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin süregelen mali güçlükleri ve yüksek faiz oranları taşıyan Osmanlı tahvillerinin Avrupa mali piyasalarında tutulması, Osmanlı Devleti'ne borç vermeyi kısa zamanda çok kârlı bir iş haline getirdi. Zira Galata bankerleri de bu piyasadaki pay kapmaya çalışmışlardır. Bkz. Şevket Pamuk, Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, s. 118.

⁸ Sait Açıba, Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması (1854-1914) , Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 1995. s. 69. A.D., Novıçev, Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı Sömürgeleşmesi, (Çev: Nebi Dinçer), Onur Yayınları, Ankara 1979, s. 83-84.

⁹ Bu borç karşılığında hazinesine 116 milyon sterlin girmiştir. Emre Kıray, Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar, İletişim Yayınları, İstanbul 1995. s.30. Söz konusu yıllarda alınan borçlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Vedat Eldem, Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1970.

süreyle borç taksitlerinin yalnızca yarısını ödeyebileceğini ilan etti. Bu durum bir anlamda devletin iflası manasına da gelmekteydi.¹⁰ Öyle ki alacaklı ülkelerden özellikle İngiltere ve Fransa'nın baskılarına dayanamayan Osmanlı Devleti,¹¹ 20 Aralık 1881 (28 Muharrem 1299) tarihinde "Muharrem Kararnamesi"ni ilan etmek zorunda kalmıştır. Aynı tarihte "Duyun-u Umumiye İdaresi"¹² kurulmuş, devlet gelirlerinin önemli bir kısmı bu idarenin denetimi altına girmiştir. Osmanlı'dan alacaklı olan ülkelerin sorumluluğu altında olan bu idare, devletin mali bağımsızlığına gölge düşürmesinin yanı sıra zamanla neredeyse gelirlerin % 35'ini kontrol ederek adeta ikinci maliye bakanlığı olmuştur.¹³

Borçlanma süreci zaman içinde çeşitli nedenlerden dolayı devam etmiştir. 1854-1914 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin aldığı borçların nominâl değeri 348.376.000 Osmanlı Lirası'dır.¹⁴ 1914 yılı itibariyle Osmanlı Devleti'nin dış borçlarının toplamı ise 153,7 milyon,¹⁵ iç borçların toplamı ise 44,3 milyon Osmanlı Lirasına yükselmiştir.¹⁶ Osmanlı Devleti 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı'na bir oldubitti ile dâhil olmak zorunda kalmıştır. Savaşın devam ettiği 1918 yılında Osmanlı Devleti, söz konusu savaşın finansmanı için tarihinde ilk defa uzun vadeli bir iç borçlanmaya diğer ifade ile dâhili istikraza başvurmuştur. Bu çalışmada da söz konusu dâhili istikrazın dönemin önemli gazetelerinden olan Tercümân-ı Hakikat, Sabah ve Vakit Gazeteleri'ne yansımaları ele alınacaktır.

1. Birinci Dünya Savaşı'nın Finansmanı ve Borçlanma (1914-1918)

Birinci Dünya Savaşı patlak verdiği sırada Osmanlı Devleti, bütçesinde yer alan gelirlerle savaşın finanse etmesi mümkün değildi. Zira savaşın yaklaştığı 1913-1914 yıllarında devletin bütçe açığı 6.128.085 Osmanlı Lirası idi.¹⁷ Osmanlı Devleti, bu nedenle Birinci Dünya Savaşı yıllarında ordu giderlerini karşılayabilmek için enflasyonist bir politika izlemek zorunda kalmıştır. Savaşla birlikte Osmanlı piyasalarındaki malların büyük bir kısmı orduya ayrılmış, bu da sivil halkın

¹⁰ Erhan Afyoncu, "10 Soruda Osmanlı Borçları", Popüler Tarih, Sayı: 12, Mayıs 2001, s.19. Nedim Dikmen, "Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik ve Siyasi Sonuçları", İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 19, Sayı:2, Eylül 2015, s.147.

¹¹ Erdiñ Tokgöz, Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004), İmaj Yayınevi, Ankara 2004, s.24.

¹² Merkezi İstanbul'da bulunan Duyun-u Umumiye İdaresi yabancı alacaklıları temsil eden beş ülke temsilcisi ile yerli alacaklıları ve Galata bankerlerini temsil eden 2 temsilci olmak üzere yedi üyeden oluşmakta idi. Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve mali kaynaklarını denetim altına alan idare, gerek gördüğü takdirde haciz yoluyla tahsilat yapabilmekte idi. Bununla birlikte yabancı devlet olmanın en önemli unsuru olan vergileme hakkı devletin elinden alınmıştır. Zira on civarında vergi çeşidinin gelirlerini doğrudan Duyun-u Umumiye İdaresi toplamakta idi. Bkz. Faruk Yılmaz, Osmanlı Borçları Tarihi (Duyûn-i Umûmiye), Berikan Yayınevi, Ankara 2013, s. 56-59. Tokgöz, s. 25.

¹³ Dikmen, s. 142-155. Ayrıntılı Bilgi İçin bkz. Rifat Önsoy, Mali Tutsaklığa Giden Yol Osmanlı Borçları (1854-1914), Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara 1999.

¹⁴ Seyfettin Gürsel, "Osmanlı Dış Borçları", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C:III, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s.687.

¹⁵ Dış borçların % 49'u Fransa'ya, % 20 'si Almanya'ya, % 11'i Belçika'ya, % 7'si İngiltere'ye % 1'i İtalya'ya % 1' de Macaristan'a idi.

¹⁶ Alptekin Müderrisoğlu, Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1990, s.150-151. Özdemir, s. 106.

¹⁷ Hüseyin Güçlü Çiçek ve Süleyman Dikmen, "Osmanlı Devleti'nde Bütçenin ve Bütçe Hakkının Tarihsel Gelişimi", Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.11, Yıl.11, Sayı:2, 2015. s. 87.

tüketimine ayrılan payın daralmasına neden olmuştur. Osmanlı Hükümeti, savaşı finanse edebilmek için giderlerini olağandışı kaynaklarla karşılamayı denemiş ve geleneksel yöntemlere başvurmuştur.¹⁸ Bu doğrultuda memur aylıklarının yarısı nakit olarak ödenerek, kalan yarısı için memur alacaklı kılınmıştır. Müteahhitler ve diğer alacaklıların ödemesi de ertelenmiştir. Orduya gerekli araç-gereç ve erzağa da “Tekâlif-i Harbiyye” adı altında el konulmuş, yaş sınırları içerisinde olan mükelleflere ise askerlikten muaf tutulmaları karşılığında “Muafiyet-i Askeriye” vergisi ödemeleri imkânı tanınmıştır.¹⁹ Ancak bunun da çözüm olmadığını farkına varan Osmanlı Hükümeti için tek çıkar yol; dış finansman kaynağı bulabilmek ya da diğer bir ifade ile kâğıt para çıkarmak kalıyordu. Osmanlı Hükümeti, bu nedenle 12 Nisan 1915 tarihli geçici bir yasa çıkarmıştır. Bu yasa ile hükümet, Almanya ve Avusturya, tamamı altın 150 milyon frank borç almıştır. Karşılığında ise 6.583.094 liralık kâğıt para çıkarılması kararlaştırmıştır. Çıkarılan bu kâğıt paraya *Birinci Tertip Evrak-ı Nakdiye* adı verilmiştir.

Fakat devam eden savaş Osmanlı Hükümeti'ni tekrar Almanya'dan borç almak zorunda bırakmıştır. 1915 yılı Ekimi'nde 7.902.000 liralık Alman hazine bonusu karşılığında yaklaşık 6 milyon tutarında olan *İkinci Tertip Evrak-ı Nakdiye* piyasaya sürülmüştür. Savaş yıllarında kısa süre içerisinde kâğıt para basımı Osmanlı Devleti'nin önemli bir finans kaynağı haline gelmiştir.²⁰ Zira devam eden savaş ve gittikçe büyüyen bütçe açıkları Osmanlı Devleti'ni tekrar Almanya'dan borç almaya mecbur bırakmıştır. Babıâli 4 Ocak 1916 tarihli yasa ile Almanya'dan hazine bonusu olarak 11.700.400 lira borç almıştır. Bunun karşılığında ise *Üçüncü Tertip Evrak-ı Nakdiye* çıkarılmıştır. Bununla birlikte çıkarılan son kâğıt para uygulaması Osmanlı halkı arasında bir memnuniyetsizliğe neden olmuştur. Çünkü kâğıt paranın sürekli tedavüle sürülmesi halkın elindeki paranın satın alma gücünü düşürerek ortaya ufaklık (bozuk) para sorunun meydana çıkmasına neden olmuştur. Babıâli mevcut sorunu bertaraf edebilmek için 8 Nisan 1916 tarihli *Tevhid-i Meskûkât Kanunu* çıkarmıştır.²¹ Devam eden savaş, Osmanlı Devleti'ni Almanya'dan tekrar borç almak zorunda bırakmıştır. Osmanlı Hükümeti, 3 Ocak 1917 tarihli yasa ile *Dördüncü Tertip Evrak-ı Nakdiye*'yi, 17 Şubat 1917 tarihli yasa ile de *Beşinci Tertip Evrak-ı Nakdiye*'yi çıkarmıştır.

1917 yılının ikinci yarısına gelindiğinde hükümet, borç karşılığı piyasaya sürülen kâğıt paraların enflasyonu sürekli körüklediğini fark etmiş, bu nedenle doğrudan Alman hazine bonolarını halka satarak gelir elde etmeyi düşünmüştür. Ancak Osmanlı devlet adamlarının bu düşüncesi halktan ilgi görmemiştir. Osmanlı Hükümeti, bu nedenle devam eden savaşın finansmanı için yeniden Almanya'nın kapısını çalmıştır. Hükümet, 4 Ekim 1917 tarihli bir kanun ile Alman-

¹⁸ Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*, Doğan Kitap, İstanbul 2012, s.403-408.

¹⁹ Yılmaz, s. 93-94.

²⁰ Pamuk, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme Seçme Eserler II*, s. 160.

²¹ Söz konusu kanun tedavüldeki sikkeleri belirli bir düzene kavuşturulması amacıyla çıkarılmıştır. Kanun ile 1844 öncesinden kalma tüm sikkelerin tedavülüne son verilmiş ve her türlü ödeme için bir altın liranın 100 gümüş kuruşa eşit olduğu kabul edilmekle birlikte gümüş sikkelerde de düzenlemeye gidilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul 2012, s.241.

ya'dan 50 milyon liralık borç almış, karşılığında ise 32 milyon lira tutarında *Altıncı Tertip Evrak-ı Nakdiye* 'yi piyasaya sürmüştür.²²

2. Dâhili İstikraz (İç Borçlanma)

Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği 1918 yılına gelindiğinde Osmanlı Hükümeti, savaşı finanse etmek için hâlâ borç paraya ihtiyaç duymaktaydı. Bu nedenle Bâbıalî, tekrardan Almanya'dan borç almak istedi. Fakat Almanlar, kâğıt paranın artık bir doyum noktasına ulaştığını ifade ederek altın karşılığı hazine bonolu borç sözleşmesi imzalamaya yanaşmadı. Almanya, bununla birlikte Osmanlı Hükümeti'ne memleket dâhilinde finansman imkânlarının araştırılmasını tavsiye etmiştir. Aslında Almanya, daha önceki borç alımları sırasında da Osmanlı Devleti'ne sürekli olarak iç borçlanmaya gitmesini önermişti. Ancak Bâbıalî, böyle bir borçlanmanın sonuç vermeyeceğinden çekinmiş ve girişimin başarısızlıkla sonuçlanacağı düşüncesine sahip olmuştur. Fakat Bâbıalî'nin çaresizliği, Alman Hükümeti'nin borç para vermedeki isteksizliği ve Almanların baskı ile telkinleri neticesinde Osmanlı Devleti iç borçlanmaya razı edilmiştir. Osmanlı Devleti böylece tarihinde ilk defa geniş halk kitlesinin tasarrufuna başvurarak uzun vadeli bir iç borçlanmaya gidecektir.²³

2.1. Dâhili İstikraz Kanunu

Almanya'nın uzun çabaları sonunda halktan borçlanmaya ikna olan Bâbıalî, Dâhili İstikraz Kanun lahiyasını 30 Mart 1918 günü Meclis-i Mebusan'a sevk etmiştir. *Yüzde 5 faiz ve yüzde 1 amortismanlı İstikraz-ı Dâhili* kanun lahiyasının²⁴ Meclis-i Mebusan'da görüşülmesi sırasında Maliye Nazırı Cavid Bey, Dâhili İstikraz Kanunu'nun Osmanlı Devleti ve toplumu için önemini şu cümlelerle dile getirmiştir;

--- “Efendiler, muhaberebeye iştirak ettiğimiz günden beri ilk defa olmaktadır ki, bu kanun ile itibarı dahiyyeye müracaat ediyoruz.....Harp esnasında yapılacak istikrazın mutlaka muvaffakiyetle tetevvüç etmesi lazım gelir.....Halkı, devletin talep eylediği itibarı ibzale davet edecek olan en büyük sebep itimat ve itimnanı nefis bugün memleketimizde mevcuttur.....Bu hâl efendiler, şüphesizdir ki dört senedir bu harbin müthiş yüküne tahammül eden efradı milletin kalbine fazla neşe, fazla bir neşat, fazla bir teselli vermiş ve demin söylediğim vechile herkeste itimadı nefis hissini tezyit etmiştir. Bundan dolayıdır ki efendiler, istikraz için bu zamanı en müsait zaman addediyorum.....

---Efendiler, bu istikrazın muvaffakiyetle tetevvüç etmesinde alakadar olmayacak bir fert yoktur.... Efendiler, ecnebilerin inanamayacakları ve havsasalarına sığdıramayacakları birşey varsa, o da Osmanlı Milleti'nde iktisat uyanıklığının mevcudiyetidir. Memleketimizde şu dört seneden beri inkişaf etmeye başlayan inkılâb-ı iktisadiye, düşman memleketlerinde emin olunuz ki, inanacak bir fert yoktur. Bu istikrazın

²² Melek Öksüz, “Amerikan Amerikan Belgelerine Göre Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti'nde Para Politikası ve Bu Doğrultuda Yapılan Düzenlemeler”, *Türkiyat Mecmuası*, C: 26/1, Yıl: 2016, s. 236-250. Zafer Toprak, “Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı Finansmanı ve Para Politikası”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 1980, s.206-220. Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*, s. 426-430.

²³ Zafer Toprak, “ II. Meşrutiyet Döneminde İç Borçlanma”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt:4, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 942. Yılmaz, s. 102.

²⁴ BOA, M.V, No: 211 /147, (H. 18 Mart 1336)31 Mart 1918.

muvaffakiyeti, sizi temin ederim, düşmalarımız için en kanlı meydan muharebesinde kazanacağımız zaferrin vücuda getireceği tesirden daha müthiş bir darbe-i hüsrân ve elem teşkil edecektir. Bu dadise, efendiler. Memleketimizin hayat-ı maliyyesinde bir mebde-i tarih olarak kalacaktır....

----Efendiler, dünyada hayat-ı maddiyede en büyük saik olan menfaat-ı şahsiyye saikinin hayat-ı maneviyede en ulvi ve en kudsi bir saik olan hizmet-i vatan saikiyle itilaf etmiş olduğu bir teşebbüse kendilerini davet ediyorum. Bu istikrazda efradın menfa-i maddiyyesi ne derece temin edilmiş ise, vatana edilecek hizmet o derece büyüktür. İşte bunun içindir ki, efrad-ı milleten talep ettiğim şey arz ettiğim gibi teberru ve iane değil, kendi menafi-i maddiyyelerini istihsal eyleyerek ulvi ve mukaddes bir hizmet-i vatan ifa eylemeleridir..... ”

Meclis-i Mebusan'da 30 Mart 1918 tarihinde görüşülen Dâhili İstikraz Kanunu²⁵, 3 Nisan 1918 tarihinde çıkarılmıştır.²⁶ Söz konusu kanun aşağıdaki maddelerden oluşmakta idi;

Madde 1: *Maliye Nazırı yüzde 5 faiz ve yüzde 1 amortismânlı mikdarı gayri muayyen dâhili bir istikraz akdine ve bu istikrazın hâsilına nazaran iktiza eden mürettebat-ı seneviyyeyi 1334 senesi Düyûn-u Umumiye bütçesine faslı mahsus ve olarak alelusûl vaz'a me'zundur.*

Madde 2: *İşbu istikrazın faizi altın olunacağı gibi, tahvilat kur'a keşidesiyle itfa olunduğu takdirde re'sülmâli itfâ akçesi dahi altın olarak tediye edilecektir.*

Madde 3: *İşbu istikraz 1354 senesinden evvel tahvil-i deyn suretiyle veya suret-i âharla tedavülden ref edilmeyecektir.*

Madde 4: *İşbu istikrazın muamelât-ı ihrâciyesine müteallik her nevi ilânât, evrak ve senedat ile muvakkat ve kat'î tahviller ve bunların kuponları ve tediye müteallik evrak ve senedat ve muamelat halen ve atiyen her nevi damga resmiyle kâffe-i rüsümü saireden muaf olduğu gibi faizleri de halen ve atiyen hiçbir nam ile hiçbir nevi vergiye tabi olmayacaktır.*

Madde 5: *Maliye Nazırı, işbu istikrazın netayicine dair bir rapor tanzim edip, 1334 Sene-i Maliyesi nihayetine kadar Meclis-i Ayan ve Mebusan'a tevdi edecektir.*

Madde 6: *İşbu istikrazın bilumum masarifi ihraciyyesi 1334 Senesi Maliye Bütçesi'ne faslı mahsus olarak vaz ve sarf edilecek ve mikdarı katisi Ceride-i Resimiyye ile 1334 Sene-i Maliyyesi nihayetine kadar neşr ve ilan olunacaktır.*

Madde 7: *İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyyülicradır.*

Madde 8: *İşbu kanun icrasına Maliye Nazırı memurdur.²⁷*

Çıkarılan istikraz kanunu 7 Nisan 1918'de resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu borçlanmanın koşulları ve ihraç sureti hakkında Düyûn-u Umûmiye İdare Meclisi

²⁵ MMZC, D:3, C:3, İ.S: 4, İ:79, 31 Mart 1334 (1918), s. 526-529.

²⁶ BOA, M.V, Yer No: 211/147. (H. 18/06/1336) 31 Mart 1918. MMZC, D:3, C:3, İ.S: 4, İ:79, 31 Mart 1334 (1918), s. 526-529. Vedat Eldem, Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s. 110.

²⁷ MMZC, D:3, C:3, İ.S: 4, İ:79, 31 Mart 1334 (1918), s. 530-531. MAZC, D:3, İ. S:4, İ: 46, 31 Mart (1918).

ve Osmanlı Bankası ile 30 Nisan 1918 tarihli sözleşme imzalanmıştır.²⁸ Bu kanuna göre borcun faiz oranı % 5, amortismân oranı % 1, itfa süresi ise 20 yıl olacaktı. Tahviller ise 1938 yılına kadar tedavülde kalacaktı. Bununla birlikte bu iç istikrazın her türlü işlemleri, belgeleri ve faizleri vergiden muaf tutulmuştur.²⁹

Söz konusu olan borç kayıt işlemleri, İstanbul için 1-31 Mayıs 1918,³⁰ diğer iller için ise 1 Mayıs - 30 Haziran 1918 tarihleri arasında yapılacaktı. Kaydolunan meblağ ise bir defada tümü nakit olarak ödenecekti.

2.2. Dâhili İstikrazın Tercümân-ı Hakikat, Sabah ve Vakit Gazeteleri'ne Yansımaları

Dâhili istikraz gönüllü bir tasarruf görünümünde olmakla birlikte aslında “manevi cebre dayanan” bir borçlanma idi. Osmanlı Devleti ilk kez o güne kadar denenmemiş propaganda yöntemlerine başvurarak halkı borç tahvili satın almaya özendirmiştir. Borcun koşullarını içeren Türkçe ve Fransızca tanıtımlar hazırlanmıştır. Bâbıalî, İstanbul'da Galata Köprüsü'nün Eminönü yakasında ve Galatasaray'da halkı borca yazılmaya teşvik edici elektrikle aydınlatılmış ilanlar asmıştır. Yine İstanbul ve İzmir sinemalarında borca kaydoluşu gösteren filmler halka gösterilmiştir. Rıza Tevfik, Hamdullah Suphi, Ahmet Cevat, Satı Bey ve Süleyman Sırrı gibi dönemin ünlü aydınları tarafından halka konferanslar verilmiştir. Bâbıalî'nin isteği ile Reji İdaresi, tütün ve sigara paketlerine istikrazı özendiren küçük etiketler yerleştirmiştir. Bunların dışında 15 Nisan-30 Mayıs arasında İstanbul'da halka açık 30'a yakın konferans düzenlenmiştir.³¹ Diğer taraftan, dönemin gazeteleri de sayfalarında iç borçlanmaya geniş yer vermişlerdir. Dönemin gazetelerinden bazıları, istikraz kanunu yeni kabul edilmesine rağmen sayfalarında yer ayırmıştır. Örneğin, Sabah Gazetesi'nin 6 Nisan 1918 tarihli nüshasında istikraza dair şu satırlara yer verilmiştir;

“ ..... İstikraza para yatırmak tehlikesiz, zahmetsiz, uzun müddet için faydeli bir “plasman” hülasa boş durmakla ikamet veya israfa maruz kalması malhuz sermayeleri nafile bir sahada nakit nezaret, endişe ve mesuliyet gailelerinden azade olarak işletmeğe matuf bir teşebbüs maksadına diye telakki edilince lahiya-i kanuniyenin sarîh metni ve Cavid Bey'in resmi beyanatı gösteriyor ki memleketimizde ilk hatve olmasına rağmen bu istikraz-ı şerait emniyet ve selamet itibariyle mergubiyet ve muvaffakiyete namzeddir.... Yaşadığımız devre-i umumiyeye bir vazife devridir: Herkes ve herşeyi vazife başında; milletin bir kısmı kanyla canıyla serhadlere sevine sevine koşarken , öteki kısmı yalnız parası ve maliye- mukabilini meblağ almak şartıyla- hizmet-i umumiyenin ifasına davet olunuyor.....”³²

Gazetede yazıda, Bâbıalî'nin çıkarttığı istikraz kanunu gerekli bir adım olarak görülmüştür. Bununla birlikte içinde bulunan dönemde bazı insanların canları ile bu savaşta yer alırken, bazıların ise parası ile savaşa davet edildiğine vurgu yapılmıştır. Yine Sabah Gazetesi'nin 9 Nisan 1918 tarihli “Dâhili İstikraz” başlıklı makalesinde konuya dair şu satırlara yer verilmiştir;

²⁸ BOA, BEO, Yer No: 4515/ 338579, (H. 29 / 07/ 1336), 10 Mayıs 1918. Yılmaz, s.102.

²⁹ Öztel, s. 244.

³⁰ “ Birinci Osmanlı İstikrazı Dâhilisi- Kayıd Muamelesi”, Sabah Gazetesi, 12 Nisan 1918, s. 2.

³¹ Toprak, “ II. Meşrutiyet Döneminde İç Borçlanma”, s. 943-944.

³² “ Dâhili İstikraz”, Sabah Gazetesi, 6 Nisan 1918, s.1.

“ ...Harb-ı Umumi eski muharebelerin hiçbirine benzemiyor: eskiden yalnız ordular mahdud sahalarda çarpıştırdı, halbuki Harb-ı Umumi milletleri de daire-i cedval-i dâhiline aldı. Şimdi her millet menfi bir ve müsbet bütün faaliyeti ile harbe iştirak etmektedir. Orduya bir nefer göndermek nasıl müsbet bir faaliyet ise hazinenin ihtiyacına bir altunla koşmak da öylece müsbet bir faaliyettir. Hükümetimiz istikraz-ı dâhiliyeye müraacat ediyor. Hükümetin bu işte muvaffakiyeti milletin bilhassa hariçte itibar-ı şevket ve kudretini yükselteceği, Cavid Bey'in dediği gibi hasım memalikinde saika-i asa tesirler yapacağı için matbuat bu babda ahdesinde tertib eden vazifeyi ifadan çekilmeyecektir. Küçük sermayeler tehlikesiz ve faydeli surette işletmek için şu aralık istikraz-ı dâhiliyeye "para yatırmak" dan daha sağlam iş hemen yok gibidir..... İstikraz-ı dâhiliye gelince en sağlam iradlar yüzde beşi geçmediğine göre bir masraf zahmete muhtaç olmayan, vergi vesair gibi hiçbir resim ile mükellef bulunmayab yüzde beş istikraz faiz bir defa pek sağlam demektir. Saniyen hükümet istikraz faizlerini altun olarak vermeyi tahaddüd ediyor. Bugün altın kâğıt arasındaki fark bire beş olduğuna göre bu senenin faizi % 20 demektir. Dâhili istikraza iştirak edenler behme hâl surette yüzde on, onbeş faiz alacaklardır.....”³³

Gazetenin yazısında; Birinci Dünya Savaşı'nın diğer savaflara benzemediği, orduya asker göndermek gibi devlet hazinesine de altınla yardım etmek gerektiği belirtilmiş, Maliye Nazırı Cavid Bey'in dediği gibi dâhili istikrazın düşman devletlerinde ölüm etkisi yaratacağı ifade edilerek, istikraza para yatırmanın yararlarına değinilmiştir. Tercümân-ı Hakikat Gazetesi'nin 26 Nisan 1918 tarihli “İstikrazımıza Dair” başlıklı yazısında ise konuya dair şu satırlara yer verilmiştir;

“.....Maliye Nezareti'nin istikraz-ı dâhili teşebbüsü her şeyden evvel bir muamele-i maliyeden ziyade vatani bir hareket ad edilmek, milli intihabi mucib olacak büyük bir teşebbüs ad olunmak lazım gelir. Ve bunda Osmanlı sıfatı taşıyan her ferdin bila istisna alakadardır.....”³⁴

Mezkur yazıda; dâhili istikrazın mali bir uygulamadan ziyade vatani bir görev olduğu ve Osmanlı vatandaşı olan herkesin iştirak etmesi gerektiği ifade edilmiştir. Gerçekten de Osmanlı Devleti'nin doğrudan doğruya halka giderek yaptığı ilk uzun vadeli borçlanma olan dâhili istikraza teşebbüs bir milli bir görev olarak görülmekte idi. Vakit Gazetesi'nde yayımlanan padişahın Hatt-ı Hümayunu'nda da;

“ Asker evladlarımızın harb meydanlarında gösterdikleri fedakârlıklar devletimizin ne derece şanını ilan ise bilumum efrad-ı milletin istikraz-ı dâhiliyeye iştirak suretiyle ibraz edecekleri fedakarlık da o nisbette itibar-ı maliyemizi yükseltecektir. ”³⁵ cümlelerine yer verilmekteydi.

Padişahın yayınladığı Hatt-ı Hümayun'da; savaş meydanlarında askerlerin gösterdiği fedakârlıklar ne kadar şanlı ise milletin istikraza dâhil olmasının da aynı derecede maliyenin itibarını arttıracacağı ifade edilmiştir. Dâhili istikraz diğer bir ifade ile “Milli İstikraz” hakkında dönemin Dâhiliye Nazırı Talat Paşa anılarında da şu cümlelere yer vermektedir;

“ Osmanlılar memleketin hâlâs ve tealisi için harpte kanını feda ettiği gibi, bu işte de uhdesine tereddüt edecek hamiyet ve fedakarlığı gösterecektir..... Memleketi hür ve me'sud, yüksek ve müstakil olmayan

³³ “Dâhili İstikraz-Küçük Sermayeler”, Sabah Gazetesi, 9 Nisan 1918, s.1.

³⁴ “İstikrazımıza Dair”, Tercümân-ı Hakikat Gazetesi, 26 Nisan 1918, s.1.

insanlara paraları ne bir saadet ne de bir refah ve huzur verebilir....” Talat Paşa'ya göre bütün Osmanlı vatandaşları bu milli emre uymalıydı.³⁶ İstikraz kanununun uygulamaya konulmasından kısa bir süre önce Vakit Gazetesi de istikraza teşebbüs edecek olanların elde edecekleri yararlar üzerinde durmuştur. Gazetenin 29 Nisan 1918 tarihli “İstikraza İştirak Eden Müesseseler” başlıklı haberinde şu satırlara yer verilmiştir;

“.....İstikraz-ı dâhili teşebbüsünden en ziyade istifade edecek onlar, gerek eşhas ve gerek müessesat, ellerinde para bulunub da bu parayı ticaret suretiyle işletemeyecek olanlardır. Bundan dolayı muhtelif müessesat, cemiyetler ve şirketler istikraza külli miktarda iştiraka karar veriyorlar. Hatta ticaret şirketlerinin ekserisi ihtiyat akçelerini kâmilen istikraz-ı dâhili tahvillerine yatırıyorlar. Hemen her gün gazetelerde böyle bir şirketten bahs ediliyor. Yüz bin liraya kadar büyük meblağlarla istikraza iştirak eden şirketler var. Filhakika ticarete işleyecek olmayan sermaye için şu istikrazdan büyük bir fırsat bulunamazdı. İşte bunun için Osmanlı Donanma Cemiyeti de şimdilik elinde bulunan parasının yüz altmış bin lirasını istikraza iştiraka karar vermiştir. Bilahare daha fazlasıyla iştirak edeceğini zan ediyoruz.....”³⁷

Gazetenin haberinde dâhili istikrazdan en çok faydalanacak olan kişi ya da müesseseler içinde en çok elinde para bulunup bu parayı ticarete yatırmayacak olanların olduğu ifade edilmiştir. Bu nedenle özellikle şirketlerin çoğunun istikraz tahvili satın aldıkları belirtilmiş, Osmanlı Donanma Cemiyeti'nin de elindeki paranın yüz altmış bin lirasını buraya yatıracığını vurgulamıştır. Bunun yanı sıra gazetelerde yer alan bazı haberlere göre harp ortamından zengin olan kişilerin istikraza para yatırma konusunda bazı tereddüdlerinin olduğu belirtilmiştir.³⁸

Tarihler 1 Mayıs 1918'i gösterdiğinde diğer bir ifade ile dâhili istikrazın ilk kayıt günü başladığında gazeteler sayfalarında istikraza daha fazla yer ayırmış, halka tahvil satın almaları konusunda çağrıda bulunulmuştur. Örneğin, Sabah Gazetesi'nin manşetinde halk istikraza şu sözlerle davet edilmiştir;

“Vatandaşlar! Bugün mayısın biri, yani osmanlı istikraz-ı dâhilisinin ilk kayıt günüdür. Osmanlıların yalnız harb meydanlarında değil, iktisadi hizmet ve fedakârlık sahalarında da bir kahraman olduklarını siz bugünden itibaren fiilen göstereceksiniz. İstikrazın akibeti-i istikbali iktisadiyemizin mübade-i şerifi reşid malımızın hacet-i teyidi olacaktır. Vatandaş! unutmama ki hazineye verecek para mukabilinde devlet sana yalnız nakden değil, manen de borçlu kalacaktır. Cihan şimdi sana bakıyor: Hem irfani, hem vicdanı yüksek bir millet olduğunu isbat et! zafer- i milli ile birlikte zafer askeri: işte seni kurtaracak çare !.”³⁹

Mezkûr haberde; istikraz için ilk kayıt günü olduğu belirtilip, Osmanlı halkının sadece harp meydanlarında değil iktisadi sahada da fiilen dâhil olmaları ifade edilmiştir. Bununla birlikte istikbali kurtaracak çarenin istikraza kayıt olmaktan geçtiği vurgulanmıştır. Söz konusu gazetenin verdiği manşetin altında ise istikraza dair şu cümlelere yer verilmiştir;

³⁵ “Sevgili Padişahımız ve İstikraz- İstikrazımıza Dair Hatt-ı Hümayun”, Vakit Gazetesi, 2 Mayıs 1918, s.1.

³⁶ Tevfik Çavdar, Bir Örgüt Ustasının Yaşam Öyküsü Talat Paşa, İmge Kitabevi, Ankara 2001. s.432.

³⁷ “İstikraz Haberleri- İstikraza İştirak Eden Müesseseler”, Vakit Gazetesi, 29 Nisan 1918, s.1.

³⁸ “Mütereddid Sınıf, Harb Kazançları Vergisi- İstikrazı Dâhili”, Sabah Gazetesi, 9 Mayıs 1918, s.1.

³⁹ “Manşet”, Sabah Gazetesi, 1 Mayıs 1918, s.1.

“.....Bugün milletimiz yalnız nefsinde toplanan azim-i istiklal perveriye, hıfz-ı vatan emrinde gösterdiği cihad-ı fedakâriye karşı değil, dost düşman bütün dünyaya karşı bir imtihan meokine geçiyor. Binaenaleyh şu mühim an tarihte istikrazın yekûn muhtemeli, sermaye ve faiz hesapları, kâr ve menfaat mukayeseleri gibi maddi meselelerle uğraşmaktan ise işin manevi kısmını tedkik etmeği daha muvaffik buluruz. Artık bugün bir hakikat olmak üzere herkes anlamıştır ki cihan harbi bizim mevcudiyetimizi, bizim topraklarımız yüzünden, avrupalı muadelerde Türk lokmasının uyandırdığı iştahdan vücuda gelmiştir. Dört büyük düşman bizi paylaşmak, bizim postumuzu alıb üstüne oturmak için kavgaya girdiler. Binaenaleyh galebemiz, yahud Allah esirgesin mağlubiyetimiz bizim tarihimize bir vaka ilave etmekle kalmayacak, belki galib geldiğimiz halde hak hayat ve saadetimizi teyid edecek, aksi takdirde bütün Osmanlı tarihi birden durarak kapanacaktır. Osmanlılığı ya bir devlet kuvve-i şeklinde yaşamağa namzed kılmak, yahud bir aşiret gibi öteye beriye dağıtmak harbin neticesine bağlıdır. Bu müthiş hakikate karşı dört seneye yakındır döğüşür, kanımızı canımızı veriyoruz. Düşmanı henüz mağlub etmedikse de, muhakak ki, meyus etmeğe başladık. Ancak bu kadarı kâfi değildir. Kılıncımızın kuvveti, hayat ve istiklalimizin hakkı, tarihi mazimizin istikbal güneşindeki hususi teslim olunmadıkça ne davaya kazanılmış nazarıyla bakabiliriz, ne de hakikaten işi kökünden kesdirib atmış oluruz. Düşmanlarımız üç senedir Osmanlı silahını tecrübe ediyorlar..... Filhakiki istikraz-ı dâhili yekûnun üç milyon aşağı veya yukarı olması harbin müdhiş ihtiyacını kısa bir müddet için def edeceğine nazaran istikrazda muvaffikiyeti harbde galebe ile maddeten alakadar farz etmek hayalperestlik olur. Ancak manevi kuvvetlerin tesirâtı maddi ölçülerle ölçülemeyeceğinden istikraz-ı dâhilinin himmet-i milliye derecesinden müntezir olan muvaffakiyetini mülâhaza ettiğimiz zaman kazıları başka yoldan kurmak, neticeleri de ona göre çıkarmak icab eder. Meseleyi bu suretle tedkik ettiğimiz zaman bila tereddüd teslim etmeliyiz ki istikraz-ı dâhili milletin kendi nefesine, kendi davasına, kendi zaferini, hülasa kendi istikbaline derce-i itimadını gösterir. Filhakiki her birimiz maddi bir menfaat temin edeceğine ve sağlam, bir işe yatırıldığını bilerek aldığımız her tahvilde kalbimizdeki emniyet ve itimaddan, kuvvet ve imandan bir cüz’i bulunduğunu, bununla hazinenin ihtiyacını tehvinden ziyade milletin mukavemetini tezyid etmiş olduğumuzu göz önünde tutarsak milyonları çarçabuk yutan diye harb bu birleşmiş ve birlikte memleketini kurtarmağa azm etmiş kullara mağlub olur. İşte bu mağlubiyet bizim hakiki galebemiz, Harb-ı Umumiye’den emniyet ve şanlı çıkmamız olacaktır. Biz Osmanlı milletinin damarlarında dolaşan kanı bildiğimiz içindir ki o kanın nihayet bu galebeyi de temin edeceğine kamiiz ... ”⁴⁰

Söz konusu yazıda özetle; başta Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu savaşla tüm dünyaya karşı imtihan verdiği, Avrupalı düşmanların Osmanlı topraklarını paylaşmak için mücadele ettiklerini, savaş meydanlarında düşmanla mücadele edildiğini ancak bunun yetersiz olduğu belirtilmiştir. Yazıda ayrıca dâhili istikrazdan elde edilecek miktarın savaşın sonucunu etkileyeceği ifade edilerek, söz konusu borçlanmanın başarıya ulaşması ile Osmanlı milletinin istikbalini belirleyeceğine vurgu yapılmıştır. Dönemin önemli gazetelerinden olan Vakit Gazetesi de konuya dair geniş yer ayırmıştır. Ahmed Emin'in kaleme aldığı “Tarihimizin Mühim Bir Günü” başlıklı yazısında ise Osmanlı halkı şu cümlelere istikraza davet edilmiştir;

“..... Bugün milletimiz yeni tarzda bir mücadeleye girişiyor. Ve bu mücadelede karşımızda bulunan muhassım kuvvetler bir veya birkaç düşman devleti değildir; cehalet, lakaytlık, vatan muhabbetinin fıkdanı

⁴⁰“ İstikraz-ı Dâhili- Manevi Galebe” , Sabah Gazetesi, 1 Mayıs 1918, s.1.

gibi şeylerdir. Düşmana karşı icra ettiğimiz bir galibiyet bize yeni bir mümtaziyet, fazla bir itibar, vatanımıza daha derin bir itimat verirse bugün başlayan mücadeledeki muvaffakiyetimizde bizi kendi kendimize sahip edecek, yolumuzu kesen hainlere karşı daha fazla bir nüfuz ve tesir kazanmaya yol açabilecektir. İnkişafımızı sekteye uğratan şeraite karşı icray-ı nüfuz için bugün var olan yegâne vasıta (İstikrazı Dâhili) namı altında açılan iktisadi mücadelede azim ve zindeki göstermekdir. Azmin her şekli sıhhat alametidir..... İstikrazı dâhili meselesi her şeyden evvel iktisadi bir muamele diye akılda olunmalıdır. Eğer memleket başka hiçbir yerden para tedarik edemeyecek bir halde bulunsaydı acil surette muhtaç olduğu biraz parayı ordan burdan toplamaya mecbur olsaydı istikraz hakkında yazılan makalelerde halkı kandırma maksadı olunabilirdi. Herkesin pekiyi bildiği gibi mesele bu şekilde değildir. Bu ihtiyacımız için lazım olan parayı, şimdiiye kadar yaptığımız gibi Almanya'dan tedarik edebilirdik.... Hükümetimiz bu parayı alırken altın ile kağıd arasındaki fark yüzünden hiç bir zarara uğramaz. Hâlbuki buna piyasamızda ahalinin cehaletinden dolayı para ile altın arasında büyük bir fark hâsıl olduğu için eline istikrazın faizi olarak altın geçiren adam, para farkından dört beş misli derecesinde bir istifade temin ediyor. Böyle görülmemiş bir kâr var iken bil-tabii her şirket kasasındaki kâğıd ihtiyat-ı sermayesini aynı kıymeti haiz diğer kâğıd paralar ile mübadele etmek ve bu arada altın olarak kasasına açıktan bir miktar para sokmak gibi fırsatı kaçırmayacaktır, efrad da öyle yapacaktır. Elinde hazır parası olmayanlar bu fırsattan istifade için para tedarik etmek ve hiç olmazsa başkalarıyla müştereken bir tahvil almak çarelerini arayacaklardır.....Biz istikrazı dâhili meselesini azim-i milliyi uyandırmaya ve kuvvetlendirmeye bir vasıta diye telakki ettiğimiz için bu mesele hakkında bol neşriyat ve teşvikat icra edilmesini pek lüzumlu görüyoruz. Bilmeliyiz ki bugün başlayan iktisat muharebesi bizim için ikinci bir Çanakkale'dir. Mevcudiyetimizin muhafazası ve milli inkişafımızın temini için vereceği neticeler Çanakkale muzafferiyetinden aşağı olmayacaktır...." ⁴¹

Gazetenin yazısında kısaca ; Osmanlı ülkesinde düşman devletlerle mücadele edebilmek için yeni tarzda bir dâhili istikraz adı altında yeni bir mücadeleye başlandığı, Almanya'dan artık kâğıt para yardımı alınamayacağı ifade edilmiştir. Bununla birlikte dâhili istikraz bir nevi iktisat muhaberesi olduğu ve söz konusu bu muharebenin kazanılmasının Çanakkale zaferi ile eş değer olduğuna vurgu yapılmıştır. Dönemin gazetelerinde oldukça geniş yer bulan dâhili istikraz uygulamasının halkta ilgi uyandırmak için marşlar dahi kaleme alındığı görülmektedir. Örneğin, Ali Ulvi tarafından kaleme alınan "İstikraz Marşı " Vakit Gazetesi'nin ilk sayfasında şu dizelerle yer almıştır;

Biz vatan kullarıyız, / Bizde vatan sevgisi var, / Bunca senedir akan yaşlar, / Bu onun için arkadaşlar.

Her şey onun, onun kan ve canlar, / Ona vermekten kimdir kaçanlar! / Şimdi vatan açtı defter, / Bizden ödünç para ister;

Paralarla yürür asker: / Biz verelim hep beraber / Biz verelim düşmanlar utansın; / Kuvvetimizden yılsın usansın.

Her bir para kurşun ve gülle / Gibi düşman kalbi deler, / Ödünç vermeyi bilen eller, / Her gün yaşar şeref ile,

⁴¹ Ahmed Emin, "Tarihimizin Mühim Bir Günü", Vakit Gazetesi, 1 Mayıs 1918, s.1.

Biz verirsek bu millet yenilmez/ Veren ellerin şanı eksilmez...⁴²

2.2.1. Tahvil Satış Süreci: İstikraza Davet, Elde Edilen Gelir ve Yaşanan Memnuniyet

Dâhili istikrazın ilk kayıd gününde vatandaşın istikraza büyük bir ilgi gösterdiğini söylemek mümkündür. Zira sadece iki saat gibi kısa bir süre içerisinde istikrazdan 819.260 liralık bir gelir elde edilmiştir. İstikraza sadece halk değil şirket ve cemiyetler de büyük ilgi göstermiştir. Öyle ki söz konusu yekûnun yüzünü Anadolu Timur Yolu Şirketi'ne, ellibini Tütün Reji Şirketi'ne, kırkbini ise Milli Müdafaa Cemiyeti'ne aittir.⁴³ 48 saat gibi pek de uzun sayılmayacak zaman zarfında ise 1.755.620 liralık tahvil satılmıştır.⁴⁴ Bu durumdan istikrazın mimarı ve dönemin Maliye Nazırı olan Cavid Bey'in oldukça memnuniyet duyduğu görülmektedir. Zira nazır, yaşanan olumlu gelişmeler hakkında şu ifadeleri kullanmıştır;

*“Dün (yani istikrazın ilk günü) sabahleyin vuku bulan kayıd muameleleri takriben bir milyon liraya balığ olmuştur. İşte bu, pek mesud bir başlangıçtır. Halk, bilhassa ikişer, üçer tahvile kayıd olunan ufak tasarruf eshab-ı istikraza karşı hararetle bir şevk ve tehalük gösteriyor. Taşra Anonim Şirketleri'nde istikraz hakkında gösterdikleri şevk-i tehalük-i vatan pervanede şayan-ı kayd ve tezakardır. İstikrazı dâhili, ilk defa memleketimizde teşebbüs edilen bir muamaale-i maliye olduğu cihetle, katti tahminde bulunmak müşkil bir iştir. Fakat herhalde bu güzel başlangıç istikrazın parlak bir marifetle neticeleneceği bir fül-i hayri teşkil eder.”*⁴⁵

Bununla birlikte ilk hafta tahvil satışlarından 3.236.880 Osmanlı lirası toplanmıştır. Bu durumun memnuniyet ile karşılandığı anlaşılmaktadır. Sabah Gazetesi de söz konusu gelişmeyi manşetten şu satırlarla okuyucuları ile paylaşmıştır;

*“İstiklal-i iktisadi, istiklal-i siyasinin ilk ve fakat zaruri merhalesidir. Millet-i Osmaniye bu ilk haftada rüşd-ü siyasi ve maliye namzedliğini vaz etmiştir. Biz bunu istikbal için bir beşaret add etmekte ve muzaferiyet-i harbiyemizi bir zafer-i iktisadi ile tetovic edebileceğimiz kanaatini kuvvetlendirmekteyiz.”*⁴⁶

Mezkûr manşette; istikrazın istiklalini ilk aşaması olduğu belirtilerek, istikrazın hem siyasi hem de iktisadi zaferi beraberinde getireceği ifade edilmiştir. Yine Tercümân-ı Hakikat Gazetesi'nin 9 Mayıs 1918 tarihli nüshasında da istikrazın ilk haftası hakkında şu cümlelere yer verilmiştir;

*“İstikrazı dâhilinin ilk haftası hepimizin yüzünü güldürecek bir surette kapandı. Yalnız payitahtta yedi gün zarfında hemen hemen dört milyon liralık kayıd muamelesinin icra edilmiş olması istikraza ne kadar büyük bir şevk ve hırs, ateşin bir his vatanperverane ile başladığına delalet ettiği gibi bunun ati için büyük ümid verecek bir yekûn olduğu şüphesizdir.”*⁴⁷Tarihler 16 Mayıs 1918'i gösterdiğinde İstanbul için istikrazın ilk iki haftası tamamlanmıştır. Geçen iki haftalık süre zarfında ise istikrazdan toplamda 4.772.760 liralık yekûn elde edilmiştir.⁴⁸ Bunun yanı sıra istikrazın ilk iki haftasının

⁴² “İstikraz Marşı”, Vakit Gazetesi, 1 Mayıs 1918, s.1.

⁴³ “İki Saatte 819.260 Lira”, Vakit Gazetesi, 2 Mayıs 1918, s.1.

⁴⁴ “Dâhili İstikraz, 48 Saatte 1.755.620 Lira”, Sabah Gazetesi, 4 Mayıs 1918, s.1

⁴⁵ “Cavid Bey'in Memnuniyeti”, Sabah Gazetesi, 4 Mayıs 1918, s.1.

⁴⁶ “İstikraz-ı Dâhiliyemizin İlk Haftası (3.236.880) Lira ile Kapandı”, Sabah Gazetesi, 8 Mayıs 1918, s.1.

⁴⁷ “İstikrazı Dâhili- İlk Haftanın Parlak Semeresi”, Tercümân-ı Hakikat Gazetesi, 9 Mayıs 1918, s. 2.

⁴⁸ “Vilayette İstikraz-ı Dâhili Kayıd Müsabakası”, Sabah Gazetesi, 16 Mayıs 1918, s.1

tamamlanması ile gazeteler artık sayfalarında halkı istikraza teşvik etmek için çeşitli ifadeler kullanmaya başlamışlardır. Örneğin, Sabah Gazetesi manşetten verdiği haberde, şu satırlara yer vermektedir;

“İstanbul halkı için istikraz-ı dâhiliyeye kayıd müddetinin nısfı hitam buldu. En ciddi müesseselerin, en akl sermayelerin vasi mukayesinde iştrakdan çekinmedikleri bu kârlı ve hayırlı işe karşı henüz tereddüd göstermekte devam edenler menfaatlerini takdir edememiş olmanın zaruriyetini bilahare görülür. Vatandaşlarımızı ikaza tekrar lüzum görüyoruz: İstikraz-ı dahili kaçırılacak fırsatlardan değildir!”⁴⁹

İstikrazın yirminci gününde tahvil satışlarından 6.090.800 liralık bir gelir elde edilmiştir.⁵⁰Bununla birlikte zamanın ilerlemesi ile gazete sayfalarında istikraza davetin dilinin biraz daha ağırlaştığı görülmektedir. Örneğin, Sabah Gazetesi'nin yine manşetten verdiği haberde;

“İstikraz müddeti, İstanbul'da on gün sonra bitiyor. Bu on gün korkaklar ve mütereddedler içindir. Cesur Osmanlılar, siz fedakârlığınızı ve vatanperverliğinizi on günde değil on dakikada gösterebiliyorsunuz! Gayret!”⁵¹

Manşetten verilen haberde; istikraz süresinin on gün sonra sona ereceği belirtilirken, istikraza teşebbüs etmeyen Osmanlı vatandaşları korkak ve kararsız olarak nitelendirilmiştir. Tercümân-ı Hakikat Gazetesi'nin haberinde de;

“Tereddüd mü ediyorsunuz? Kârını bilenler, vazifelerine riayet edenler, altun faizleri alarak keyiflerine bakıyorlar. Hâlbuki bir kısım korkaklar hâlâ tereddüd içinde,(acaba?) diyorlar. Cesur müteşebbis olunuz, kârınızı biliniz, vazifenizi biliniz, bu dünyada meskenet ve tereddüd kadar fena bir hastalık yoktur.”⁵²

Gazetenin haberinde; istikraza iştirak etmeyen tereddüd eden kişileri korkak olarak nitelendirilirken, tembellik ve kararsızlığın ise kötü bir hastalık olduğu ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra İstanbul'da istikrazın sonuna yaklaşırken yazarların üslubunun daha da sertleştiği görülmektedir. Örneğin Sabah Gazetesi'nin 26 Mayıs 1918 tarihli nüshasında okurlarına yine manşetten verdiği haberde şu satırlara yer verilmektedir;

“İstikraz-ı dâhilinin sayılı günlerindeyiz. Bir hafta sonra banka gişeleri kapanırken bir kısım insanlar hem menfaatlerini takdir edememiş, hem vazifeyi vataniyelerinde fedakârlık gösterememiş olmanın ezay-ı vicdaniyesini duyacaklardır. Vatanın teallisine medar olacak bir işde her kim kendisinin ismini bulduğunu istemez, istitaat var iken her kim bundan çekinir ise zararını kesesinde, levom ve itabını da bulacaktır. Osmanlı vatandaşı! sen bunlardan olmamaya gayret et!”⁵³

Gazetenin manşetten paylaştığı yazıda; istikraz sürecinin İstanbul'da bir hafta sonra sona ereceği belirtilerek bu borçlanmaya iştirak etmemiş vatandaşların hem menfaatlerine hem de vatana fedakârlık göstermemiş olmanın vicdan azabını duyacakları ifade edilmiştir. Tercümân-ı Hakikat Gazetesi de *“Vatandaş”* başlığı altında verdiği yazıda;

⁴⁹ “Manşet”, Sabah Gazetesi, 16 Mayıs 1918, s.1

⁵⁰ “Yirminci Gün 6.090.800 Lira”, Vakit Gazetesi, 21 Mayıs 1918, s.1.

⁵¹ “Manşet”, Sabah Gazetesi, 20 Mayıs 1918, s.1.

⁵² “Hâlâ .....”, Tercümân-ı Hakikat, 23 Mayıs 1918, s.1.

⁵³ “Manşet”, Sabah Gazetesi, 26 Mayıs 1918, s.1.

"Eğer paran var da bir tanecik olsun istikraz tahvili almadınsa unutma ki kendine fenalık ediyorsun. Henüz var, artık düşünme!"⁵⁴ diyerek Osmanlı halkını istikaza davet etmiştir. İstanbul'da istikraz süresinin bitimine birkaç gün kala da söz konusu gazetelerin halkı istikraza davet etmeyi sürdürdükleri görülmektedir. Zira Sabah Gazetesi'nin 29 Mayıs 1918 tarihli Osmanlı vatandaşlarına yine manşetten yaptığı çağrıda; "Çarşambanın ilki sonu, iyisi fenası olmaz. Ayın son çarşambasında da vatana iyi hizmetler eda edebilenler. Kabahat son çarşambada değil, sona kalanlardadır. İstikrazı unutma!"⁵⁵ Tercümân-ı Hakikat Gazetesi'nin 30 Mayıs 1918 tarihli nüshasında yaptığı çağrıda ise; "İştirak etmeyenler kâr fırsatını kaçırdıkları için esef ve millete karşı vazifelerini ifa etmedikleri için de bilahare teessür duyacaklardır. Eğer sonra pişman olmak istemezsek, ey hâlâ tereddüd eden vatandaş, hiç olmazsa bir tahvil al."⁵⁶ cümlelerine yer vererek istikrazın son saatlerinde tahvil satışı hususunda halkı ikna etme çalışmışlardır. Vakit Gazetesi'nin "Son Gün" başlıklı yazısında ise;

"Geldi; istikraz-ı dâhili kaydı bugün öğleden sonra saat beşte kapanıyor. Bundan sonra İstanbul'da istikraz-ı dâhili tahvili satılmayacaktır. Binaenaleyh istikraza iştirak edecekler ne yapıp yapıp bugün kayıd edilmek çaresine bakılmalıdır. Vaka taşralarda istikraz-ı dâhili kaydı haziran nihayetine kadar devam edecektir. Şu halde İstanbul'da bir zarurete binaen bugün istikraza kayıd edilemeyenler için de taşralarda istikraz tahvili almak için bir çare bulmak mümkündür. Fakat bu çarenin zahmet ve masrafa mahal olunacağını da unutmamak lazımdır. Binaenaleyh fırsat henüz elden çıkmamış iken herkes suretle hareket etmelidir. Hâsılı bugün, İstanbul ahalisi için bir aylık istikraz-ı dâhili imtihanın sonunu teşkil ediyor. Milli vazifelerini yapanlarla bu büyük hareket-i milliyeye lakayd kalanlar bugün ayırd olacaktır."⁵⁷

Gazetenin yazısında; tahvil satışlarının son saatleri olduğu ifade edilerek, İstanbul'da yaşayan Osmanlı vatandaşlarının ellerini çabuk tutmaları gerektiği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra yazıda ayrıca tahvil satın alamayanların taşralardan alabilecekleri ancak bunun zahmetli bir iş olacağı dile getirilmiştir. İstanbullular için 1 Mayıs 1918 tarihinde başlayıp 31 Mayıs 1918 tarihinde sona eren istikrazdan toplamda 7.396.260 liralık gelir elde edilmiştir.⁵⁸ Dâhili İstikraz İstanbul'da son bulmasına rağmen taşralarda 30 Haziran 1918 tarihine kadar devam etmiştir. Bununla birlikte taşralar da dâhil olmak üzere istikraz tahvillerinden toplam 17.977.600 Osmanlı lirası elde edilmiştir.⁵⁹

Sonuç

Osmanlı Devleti, tarihinde ilk kez Birinci Dünya Savaşı yıllarında geniş halk kitlelerinin tasarrufuna başvurarak iç borçlanmaya gitmiştir. Dönemin Maliye Nazırı Cavid Bey'in önderliğinde, 3 Nisan 1918 tarihinde Dâhili İstikraz Kanunu çıkarılmıştır. Yüzde 5 faiz ile yüzde 1 amortismânlı çıkarılan kanuna göre; kayıt muamelesi İstanbul için 1- 30 Mayıs, taşra için ise 30 Haziran 1918'e kadar geçerli olmuştur. Osmanlı Hükümeti, halkı istikraza özendirmek için o tarihe ka-

⁵⁴ "Vatandaş!", Tercümân-ı Hakikat Gazetesi, 26 Mayıs 1918, s.1.

⁵⁵ "Manşet", Sabah Gazetesi, 29 Mayıs 1918, s.1.

⁵⁶ "Yarın Akşam Saat Beşte İstanbullular için İstikraz Gişeleri Kapanıyor!", Tercümân-ı Hakikat Gazetesi, 30 Mayıs 1918, s.1

⁵⁷ "Son Gün", Vakit Gazetesi, 31 Mayıs 1918, s.1.

⁵⁸ Ahmet Emin, "Milli İmtihanın İlk Neticesi", Vakit Gazetesi, 7 Haziran 1918, s. 1.

⁵⁹ Zafer Toprak, Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918, s.433.

dar görülmemiş çeşitli propaganda yöntemlerine başvurmuşur. Bunun yanı sıra dönemin basını da söz konusu istikrazı desteklemiş ve Osmanlı vatandaşlarına istikraza iştirak etmeleri hususunda çağrıda bulunmuştur. İncelediğimiz Tercümân-ı Hakikat, Sabah ve Vakit Gazeteleri'nin 1918 Nisanı'ndan itibaren dâhili istikraza geniş yer verdikleri görülmektedir. Tarihler 1 Mayıs 1918'i gösterdiğinde mezkûr gazeteler; tahvil satın almanın bir milli vazife olduğunu belirterek, Osmanlı halkını istikraza davet etmişlerdir. Söz konusu çağrının halk tarafından destek gördüğünü söylemek mümkündür. Gerçekleşen tahvil satışlarından hükümetin de memnuniyet duyduğunu söylemek mümkündür. Zira istikrazın ilk 48 saatinde 1.755.620, birinci haftasında 3.236.880, ikinci haftasında ise 4.772.760 liralık tahvil satışı gerçekleşmiştir. Bununla birlikte elde edilen meblağda halkın yanı sıra şirketlerinde büyük bir öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Tahvil satışları devam ederken istikraza kayıt süresinin azalması ile söz konusu gazetelerin üsluplarının sertleştiği görülmektedir. Öyle ki iç borçlanmaya kayıt yaptırmakta tereddüd eden halk, korkak olarak nitelendirilmiştir. Sonuç olarak istikrazdan İstanbul'da 7.396.260 lira, ülke genelinde ise toplamda 17.977.600 Osmanlı lirası elde edilmiştir.

KAYNAKLAR

A. Arşiv Belgeleri

BOA, MV. 211/ 147.

BOA, BEO. 4515/ 338579.

B. Resmi Yayınlar

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi

Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi

C. Süreli Yayınlar

Tercümân-ı Hakikat.

Sabah Gazetesi.

Vakit Gazetesi.

D. Tetkik Eserler: Kitap ve Makaleler

A.D, Noviçev: Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı Sömürgeleşmesi, (Çev: Nebi Dinçer), Onur Yayınları, Ankara 1979.

Açba, Sait: Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması (1854-1914), Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 1995.

Afyoncu, Erhan: " 10 Soruda Osmanlı Borçları", Popüler Tarih, Sayı: 12, Mayıs 2001.ss.16-21.

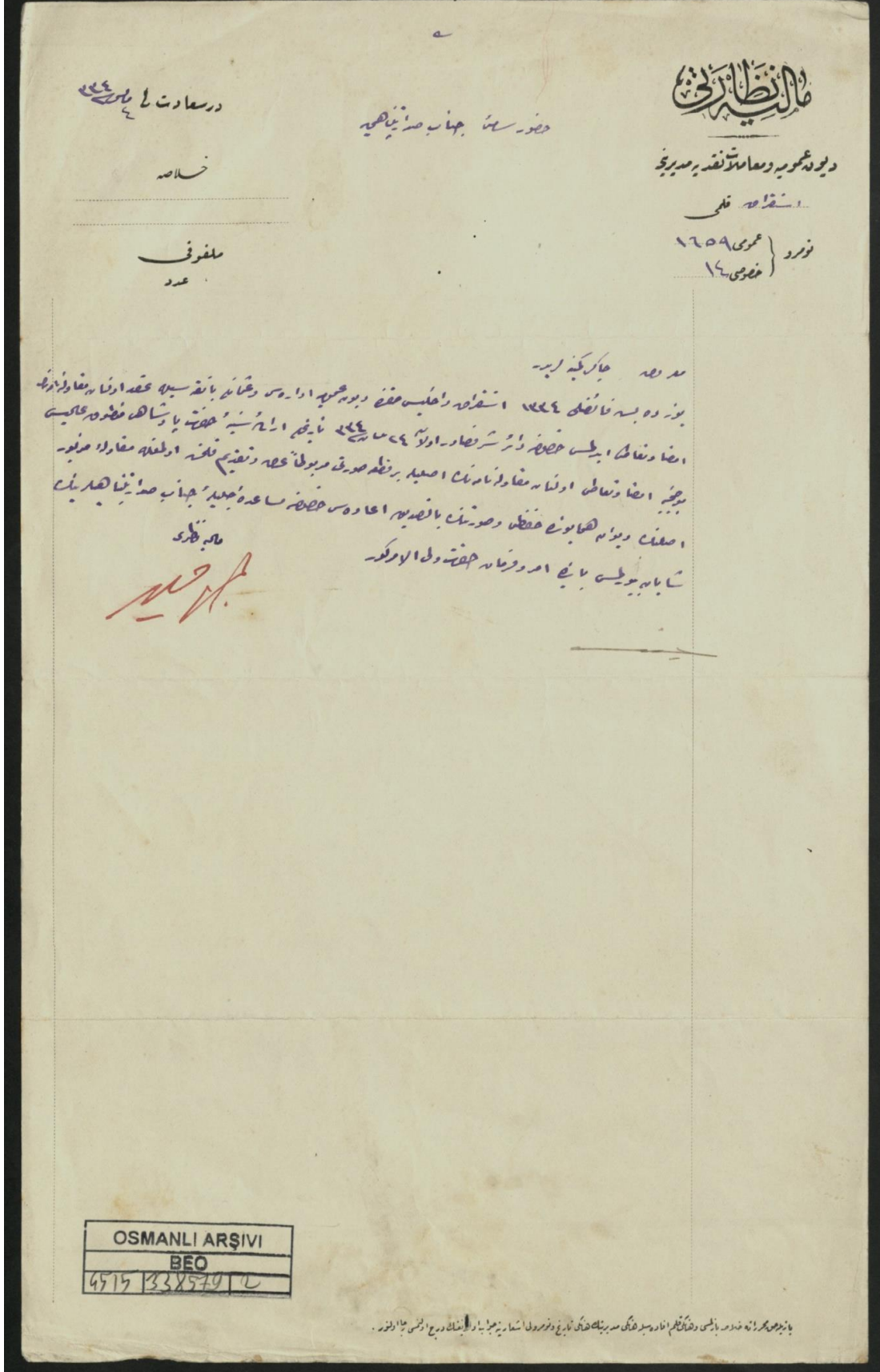
Aysal, Necdet : " Kırım Savaşı'ndan Lozan Barış Antlaşmasına Osmanlı Dış Borçlarının Tarihsel Gelişim Süreci (1854-1932)", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı:53, 2013, ss.1-28.

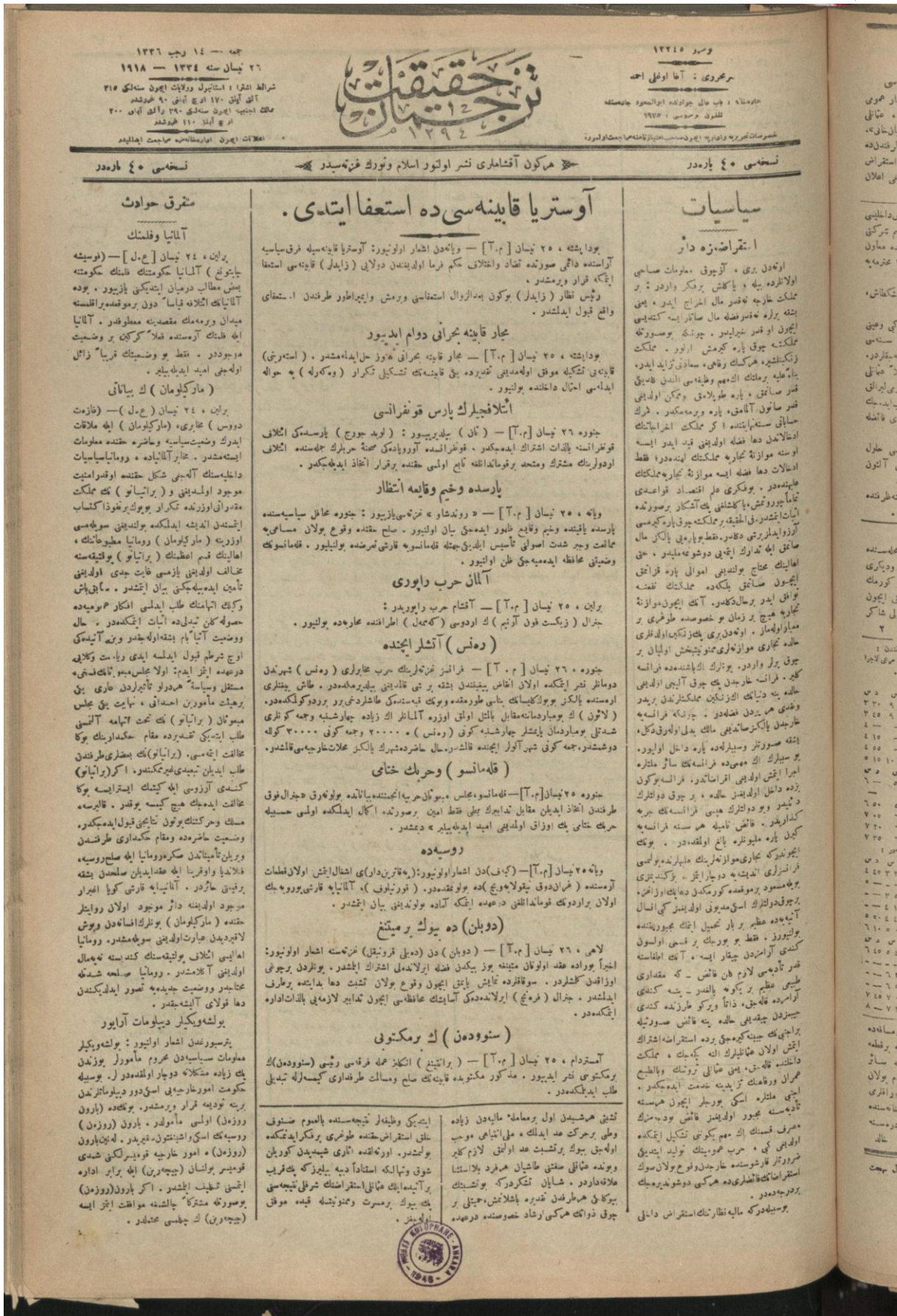
- Cezar, Yavuz: Osmanlı Maliyesi'nde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. Yüzyıl'dan Tanzimat'a Mali Tarih), Alan Yayıncılık, İstanbul 1986.
- Çavdar, Tevfik: Bir Örgüt Ustasının Yaşam Öyküsü Talat Paşa, İmge Kitabevi, Ankara 2001.
- Çiçek, Hüseyin Güçlü ve Dikmen, Süleyman: "Osmanlı Devleti'nde Bütçenin ve Bütçe Hakkının Tarihsel Gelişimi", Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.11, Yıl.11, Sayı:2, 2015.
- Dikmen, Nedim: "Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik ve Siyasi Sonuçları", İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 19, Sayı:2, Eylül 2015, ss.137-159.
- Eldem, Vedat: Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994.
- Eldem, Vedat: Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1970.
- Gürsel, Seyfettin: "Osmanlı Dış Borçları", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C:III, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.ss. 688- 691.
- Kıray, Emre: Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.
- Kopar, Metin ve Yolun, Murat: "18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Borçlar Tarihine Bir Bakış", History Studies, Volume/4, 2012, ss.335-338.
- Müderrişoğlu, Alptekin: Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1990.
- Öksüz, Melek : "Amerikan Amerikan Belgelerine Göre Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti'nde Para Politikası ve Bu Doğrultuda Yapılan Düzenlemeler", Türkiyat Mecmuası, C: 26/1, Yıl: 2016, ss. 233-266.
- Önsoy, Rıfat: Mali Tutsaklığa Giden Yol Osmanlı Borçları (1854-1914), Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara 1999.
- Özdemir, Biltekin: Osmanlı Devleti Dış Borçları, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010.
- Öznel, Muharrem: II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Maliyesi, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009.
- Pamuk, Şevket: Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.
- Pamuk, Şevket: Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913) , Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994.
- Pamuk, Şevket: Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012.
- Pamuk, Şevket: Osmanlı'dan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme Seçme Eserler II, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

- Tokgöz, Erdinç: Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004), İmaj Yayınevi, Ankara 2004.
- Toprak, Zafer :“II. Meşrutiyet Döneminde İç Borçlanma”, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:4, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, ss. 942-946.
- Toprak, Zafer: Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918, Doğan Kitap, İstanbul 2012.
- Toprak, Zafer :“Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı Finansmanı ve Para Politikası”,ODTÜ Gelişme Dergisi, 1980, ss.205-238.
- Yılmaz, Binhan Elif : “Osmanlı İmparatorluğu'nu Dış Borçlanmaya İten Nedenler ve İlk Dış Borç”, Akdeniz İ.B.B.F Dergisi, S:4, 2002, ss. 186-198.
- Yılmaz, Faruk: Osmanlı Borçları Tarihi (Duyûn-i Umûmiye), Berikan Yayınevi, Ankara 2013.

میسایات

ا. تقراضه زہ دار

اوتدول بری ، آتوقق ، معلومات صحابی اولانلرده بيله ، پاكش پرمكر واردر ؛ بر ملكت خارجه نعفره مال اشراج ايدر ، يني يشه برله نعفره فاضله مال ساتار ايله كنديسي ايجون او قندر خيلايوس . چونكه بوسورونله ملكته چوق ياره گيرمش اولور . ملكت زنگيشلره هر كسك رفاهي سعادتي زياد ايدر ، با عظيمه بركت الهم و عطيه سي اللدق فاضلي قندر صائقي ، ياره طولامق و بركن اولديني قندر ساتون اتماق . ياره و برمه مكدور . فرنگ حسابتي سستنه پايته اكر ملكت اشراپاتك ادانلادن دعا فاضله اولديني قند ايدر ايسه اوسته موازته تجاربه ملكته كينه مدور ، فقط ادانلادن دعا فاضله ايسه موازته تجاربه ملكته كينه مدور . بونكري علم اقتصاد قواعدسي تماماً چوروش ، با كاشفاني يك اشكار برسورنده ايتاشدور . ق. لطفه ، بر ملكته چوق ياره گيرمش آرزو اولور بونكري قاندر . فقط بو ياره يي يلك مال صائقي ايله نادر ك ايجني دوشونه ميلميو . حق اعلاليك محتاج بولنديني اموالي ياره قرائق ايجون صائقي بلكه كده ملكته قنده توافق ايدر برمال كندور . آتق ايجون موازته تجاربه هيچ بر زمان بو خصوصه طرهمي بر مملار اولماز . اوتدول برى يك زنگيه اولديني حاليه تجاربه موازله موني تيشيش اوليان بر چوق پر واردر . بونكر ك اشكاشنده فرانسه كير . فرانسه جازدن يك چوق آيبي اولديني حالده بيه دنيانك الكزنديك ملكت ايتدور بوندر و قندي هر بيزدن ناهلدر . چونكه فرانسه به تجاريلد يلكز صائديني ملك اولور قند ، بوندر ايشه صوندر و سيپره له ياره داخلي اولور . بو سيپريك الهم مده فرانسه ملك ساژ ملتره امرا ايتش اولديني افراستدور . فرانسه بونكر زده داخلي اولديني حالده ، بر چوق دولتر ك دنيو و بو دولتر ك هيس فرانسه ملك جربه كدار ايدر . قاض قاييه هر سنه فرانسه به كيندن ياره مليونر . باق اولقده در . بونكر ايجوندر كه تجاربه موازته ملكت ايلر ايله بونسي فرانسوزي ايتدنه دوچار ايتز . بونكر بوندي بوسورنده بروسورنده بونكر ملكت دنيا اوزانق . بونكر دولتر ك اسق مديوني اولديني كي انسال آتق بويه عظيم بر بار تحييل ايتك بيجور بونته بونديوز ، فقط بو بونكر بر نسي اولسون كنه اوزانق جينار ايسه . آتق افغانسه قندر تايمه سي لازم نان فاضل - كه مقدار ي طيب عظيم بر باقو بالندور - يشه كنهني آرمده قاييه ، ذاتاً و بركو طرزنده كنهني بونكر بونديني حالده يني قاض صونديه برانجه يك كينه جوق برده استقراضه اشراك ايتش اولان مائليرك انه كچيك ، ملكت دانلنده قانق ، يني مائل قونوك و باطنق عجران و رفاهت زياده ندمت ايدمكدر . ايسه ملتره اسق بونكر ايجون هر سنه تايمه سي بيجور اولديني قاض بونكر بونكر معرفت سنك ك مهم بونكر نيك ايتكده ضرورت قارشونده جازدو بولان سوك استقراضه قاندر مده هر كي دوشونديريك برورده مدهور . بوسيله در كه ماله نظارتك استقراضه دائق

اوستريا قابينه سي ده استعفا ايتدي .

بودايште ، ۲۵ نيسان [۲۰م.] - ويانه دن ايشار اولونيور : اوستريا قابينه سي فرقي ساييه آرمسته دائمي صورتده تصاد و اختلاف كم فرما اولديندن دولتي (زايديل) قابينه سي استعفا ايتكده قرار و برمشور ، وئس نظار (زايديل) بركون ابدان اول استقاضي و برمش و ايجرا طور طرفندن ا. استعفا واقع قبول ايدلشور .

مجار قابينه بحران دوام ايديور

بودايште ، ۲۵ نيسان [۲۰م.] - مجار قابينه بحران هاؤز حل ايدمه مشور . (استورتي) قابينه سي تشكيه موفق اولمده بونيه قابينه سي تشكيه تكرار (وكره له) به حواله ايدماسي امحال خانلنده بولنيور .

استلافيرك پارس قونفرانس

جنوره ، ۲۶ نيسان [۲۰م.] - (تان) بيلديريور : (لويد جورج) يارسده كي اشلاق قونفرانسه ياقان اشراك ايدمكدر ، قونفرانسه آرزو يادمي صحنه هر برك جهنسه اشلاق اولدور ليك مشترك و متعده بر قوماندانله تابع اولسي ختنه برقرار اخذ ايدمكدر .

پارسده وخيم وقايه انتظار

ويانه ، ۲۵ نيسان [۲۰م.] - روندشار « خزنه سي يازيور : جنوره عاقل سياسي منده پارسده قابينه وخيم وقايه ظهور ايدمعي بيان اوليور . صلح ختنه وقوع بولان مسايه جماعت و چر شست اصولي تاسيس ايلديني چته هلمانسويه قارشو نمرنده بولنيور . هلمانسوك وضيق حافظه ايدمه جي ظن اوليور .

آلان حرب راپوردي

برلين ، ۲۵ نيسان [۲۰م.] - آتق حرب راپوردي : جنرال (زيكست فون آونين) ك اودوسي (كه مامل) اطرانسه عباره ده بولنيور .

(رونس) آتشر ايجنده

جنوره ، ۲۶ نيسان [۲۰م.] - فرانز غرله ليك حرب عايرلي (رونس) شيردن درماتر نتر ايتكده اولان افاض ايئينده يشه بر نسي قاندر بيلير مده در . طاش بوندر ارمسته يلكز بونكر قابينه سي باسي طرورنده بونيه كينه سي كاشفاني بوندر بوندر و بوندر (لاقون) ك بومباردمانه مقابل بائش اولق اوزره آلانلر ك زياده جار شيه و جمه كوني شديلي بومباردمان ياشلر چارشديه كوني (رونس) . ۲۰۰۰۰ جمه كوني ۳۰۰۰۰ كونه دوشمشور جمه كوني شهر اولر ايجنده قاندر حاله حاشره شيرك يلكز علات خارجيه سي قاشدور .

(قلمانسو) و حريك ختاي

جنوره ، ۲۵ نيسان [۲۰م.] - قلمانسو عايس . بونكر حربه ايجنده يانانده بولورق « جنرال فون طرفندن اخذ ايديلان مقابل تدابيرك بطي فقط امين برسورنده . اكال ايدلنده اولسي حسيه حربه ختاي يك اوزاق اولديني اميد ايدمكدر . بوندر .

روسيه ده

ويانه ، ۲۵ نيسان [۲۰م.] - (كيني) دن اشمار اولونيور : (قاندر دار) اشغال ايتش اولان قنطاط آرمسته (فراندوق نيولاويوچ) كده بولونقده در . (فون بونكر) ، (آلانبايه قارشو بوروبه يك اولان برادر و يك قوماندانق ده مده ايتكده آماده بولنديني بيان ايتدور .

(دو بيان) ده بيوك بر ميشتق

لاهي ، ۲۶ نيسان [۲۰م.] - (دو بيان) دن (دني قونديقل) خزنه شته ايشار اولونيور : اخيرا بوراده عقد اولسونق منبته يوز بيكدن فاضله ايرلانده اشراك ايتدور . بونلردن بروجني اوزاقدن كاشفادر . بونلردنه ايتش بايقق ايجون وقوع بولان تشيت دها بديانته بمراف ايتدور . جنرال (فرنج) ايرلانده كي آساييك حافظه سي ايجون تدابير لازمه يي بالذات اداره ايتكده در .

(سنودون) ك بر مكنوني

آمستردام ، ۲۵ نيسان [۲۰م.] - (برانتيه) انكلز عله فرقي وئسي (سنودون) ك بر مكنوني نتر ايدنيور . مذكور مكنونده قابينه سي صلح و مسالت طرفداري كينه له تبديلي طلب ايدلنكده در .

ايشيركي و طيقارل نيجه سنه باصوم صنوف خلق استقراضه ختنه طرهمي بر فكر ايدمكده بولنيدر . اوزره قنده ائري شينيدن كورين شوق و تهايك استناداً ديه بيلير كه يك قارب بر ايدمكده مائل استقراضه شوق نيجه سي يك بيوك بر مسرت و منونيشه قنده موفق اولديني .

متفرق حوادث

آلمانيا و قلمنك

برلين ، ۲۴ نيسان [ع.ل.] - (اوستيه جايونيك) آلمانيا حكومتك فلكه حكومته ايض مطالب درميان ايتديكي يازيور . بوده آلانبايه اشلاق قايما « دون برومفوندر ايلسته ميدان و برمه مك مقصديه معلومدر . آلمانيا ايله فلكه آرمسته فلا كرين بر وضيت برسوردر . فقط بو وضيتك قرياً زائل اولمده ايله ايدمكدر .

ماز كيلومان ك بياني

برلين ، ۲۴ نيسان [ع.ل.] - (قاندره دوس) عايرلي (ماركيلومان) ايله ملاقات ايدرك وضيت سياسي و عايريه ختنه معلومات ايسته مشور . عاير آلانبايه ، رومانيا سياسيات دانايينك الهم جي شكل ختنه اوتدوامتيت موجود اولديني و (برانتيو) يك ملكت مقدرات اولونده تكرار بونكر بر نوزد كشتاب ايتشندن ايتدنه ايدلنكده بولنديني سويليه اوزره (ماز كيلومان) رومانيا مطبوعاتك و اعلايك قلم اعطيلك (برانتيو) بونتيه سنه عخلاف اولديني يازمي طيت جدي اولديني تامين ايدمه چيكي بيان ايتدور . ساقيش وركك ايتامك طلب ايدلي اشكار حرمويه ده حصوله كان تبديله ايتات ايتكده در . حاله وضيت آتيا تام بونقده ايتدور و نه ايتدور اوج شرط قبول ايدله ايتدي رياست وكلايه در مده ايتز ايدمه اوله عايسه ميو ايتدنه صفتي مستقل وسايه هردو قاندر ايتدور قاري يني برهيت مامورين احصائي ، نه ياقيت بي جلس ميو تان (برانتيو) ك نعت اتهامه آتشنق طلب ايشيركي ختمبره مقام حكمدار ليك بوكا عاقلق ايتدور . (برانتيو) يك بشاري طرفندن طلب ايديلن تيمپه فريكتدور . اكر (برانتيو) كنهني آرزوي ايله كيشه ايترانسه بوكا عاقلق ايدلنك هيچ كيشه بوندر . قايبره مسك و حركت بونق تاشيكي قبول ايدمكدر . وضيت حاشره مده مقام حكمداري طرفندن و برلين تاميندان سكره رومانيا ايله صلح روسيه ، فلانديا و اوقربنا ايله قنطاديلان صلحنق يشه بر نتيق خازور . آلانبايه قارشو كوي ايجرا موجود اولديني دائر منود اولان ورايتر ختنه (ماركيلومان) بونكر افاضه قن ووش لايوندين حيات اولديني سويليه مشور . رومانيا اعالي سي اشلاق بونتيه سنك كنهسته نه ماله اولديني آلاشيدور . رومانيا صلحه شفته عتايدور وضيت جديده تصور ايدلنكندن دها قولاي آيشيدور .

بولشوويكلر و ديولومات آراوير

پترسبورغدن ايشار اولنيور : بولشوويكلر معلومات سياسي دن محروم مامور بوزدن يك زياده مسكله دوچار اولقده در . بوسيله حكومت امور خارجيه سي اس دور ديولوماتلردن بره توبه قرار و برمشور . بونكره (بارون روزن) كونه ماملور ، بوندر ، بارون (روزن) روسيه ك اسق ايشيتون غيريدر . له اين بارون روزن) ، امور خارجه ك فونديركني شدي قوميسر بولسان (بيجورين) ايله برابر اداره ايتش شلف ايتدور . اكر بارون (روزن) بوسوروكه مشركا چالشنه مواقت ايتز ايسه (بيجورين) ك چيسي عشايدور .

